

O KRAJU RATA I RATNOG STANJA

Rad se bavi problemom prestanka rata i prestanka ratnog stanja. Autor prvo ukazuje na razliku između rata (oružanog sukoba) kao faktičke pojave i ratnog stanja, kao pravnog instituta, a zatim razmatra mirovne ugovore kao redovan put za prestanak ratnog stanja među državama. U nastavku, on se naročito osvrće na neke uslovno rečeno neredovne načine prestanka ratnog stanja koje poznaje praksa: drugi sporazumi, zajedničke deklaracije, jednostrane deklaracije, opšte primirje itd.

Ključne reči: međunarodno pravo, rat, ratno stanje, ratno pravo, ugovor o miru, primirje

Problemu kraja rata i s tim povezanim pitanjima pristupa se u literaturi na razne načine.¹ Ovaj rad je pokušaj da se ovo pitanje, koje je aktuelno od kada postoje ratovi, što znači od kad je sveta i veka, sagleda iz nešto drugačijeg ugla.

1. Kraj rata i ratnog stanja

1.1. Rat i ratno stanje

Kraj rata je drugi naziv za prestanak oružanog sukoba između zaraćenih strana, za trenutak posle koga ponovo nastupa mir.

Premda naoko jasno samo po sebi, ovo određenje ipak nije dovoljno precizno. Ovo već zbog toga što, strogo uzev, rat nije isto što i ratno stanje. Mada se ponekad shvataju kao sinonimi, to su veoma bliske, ali ne i iste društvene pojave. Stoga pre nego što se govori o njihovom kraju, treba prvo objasniti u čemu je razlika između rata i ratnog stanja.

* Prof. dr Boris Krivokapić, redovni profesor, Fakultet za pravo, javnu upravu i bezbednost, Megatrend univerzitet, Beograd, e-mail: bkrivokapic@megatrend.edu.rs

¹ Andrassy Juraj: *Međunarodno pravo*, Zagreb 1978, 574-576; Avramov Smilja: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 2011, 735-747; Degan Vladimir-Đuro: *Međunarodno pravo*, Zagreb 2011, 842-854; Игнатенко Г.В., Тиунов О.И. (отв. ред.): *Международное право*, Москва 2009, 556-558; Kreća Milenko: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 2010, 753-758; Perazić Gavro: *Međunarodno ratno pravo*, Beograd 1986; 87-114; Petrović Nastas: *O ratu i ratnom pravu*, Beograd 1876, 57-60; Radojković Miloš: *Rat i međunarodno pravo*, Beograd 1947, 170-182; Rivijer Alfons: *Osnovi međunarodnoga prava*, knjiga druga, Beograd 1898, 440-465; Vučinić Zoran: *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd 2006, 132-137.

Termini „rat“ odnosno „ratno stanje“ često se u literaturi, a tim pre u svakodnevnom govoru koriste u veoma različitim značenjima. Ovde će im biti dato osnovno, usko značenje.

1.Rat. - Neće se mnogo pogrešiti ako se kaže da je rat u suštini oružani sukob dveju ili više država, radi nasilnog ostvarenja političkog ili drugog interesa, kao što su: uništenje protivnika, nametanje određenog društvenog uređenja ili oblika vladavine, zauzimanje teritorije, otmica nekog važnog dobra i sl.²

Ono što je ovde bitno, to je da je, nezavisno od toga zašto je i kako započet, „rat“ naziv za oružana neprijateljstva između država. Kada ona definitivno prestanu, prestao je rat.

2.Ratno stanje. - S druge strane, ratno stanje je stanje u kojem se nalazi zemlja koja je stupila u neprijateljske odnose s jednom ili više država. Ono ima unutrašnju i međunarodnu dimenziju.

Na unutrašnjem planu, ratno stanje proglašava državni organ utvrđen domaćim propisima, s tim da to izaziva mnoge pravne i faktičke promene u unutrašnjim okvirima - prelazak niza funkcija sa civilnih na vojne vlasti, suspendovanje određenih ljudskih prava i sloboda, mobilizacija, evakuacija, prelazak na ratnu privredu i snabdevanje i dr.³

Za nas je mnogo zanimljivija međunarodna dimenzija. Tu se pod ratnim stanjem ima u vidu situacija koja nastupa kada miroljubivi i prijateljski odnosi između država ustupe mesto sasvim suprotnim, neprijateljskim.⁴ Do toga dolazi objavom rata ili početkom faktičkih dejstava (oružanih neprijateljstava).⁵

Institut objave rata⁶ nastao je još u antičko doba i dugo je bio uobičajeni način početka ratnog stanja. Štaviše, prema klasičnom međunarodnom pravu smatralo se da je objava rata obavezna, da je rat koji otpočet bez nje nezakonit, nepravedan.⁷

² Više o pojmu rata: Krivokapić Boris: „Pojam rata i klasifikacija ratova“, *Megatrend revija - Megatrend Review* 3/2013, 3-29.

³ Rat koji neka velika sila vodi protiv neke male države, može da ima za posledicu stvarno ratno stanje iz ugla male države (uključujući velike žrtve, razaranja i sl.) i da bude skoro neprimećen za stanovništvo i vladu velike sile - jer ona nije ni na koji način ugrožena i ništa se ne menja u svakodnevnom životu onih stanovnika koji nisu neposredno angažovani u vojnim operacijama. Ovo je posebno karakteristika onih savremenih ratova koji se svode na bombardovanje iz velikih visina odn. raketiranje sa po nekoliko hiljada kilometara udaljenosti. Tu je žrtva agresije u stvarnom ratu, s tim da zbog tehničke inferiornosti i velike udaljenosti protivnika, nije u prilici da uzvрати.

⁴ Pojedini teoretičari određuju ratno stanje na negativan način. Tako prema Deganu: „Ratno stanje ukratko znači odsutnost miroljubivih odnosa između zaraćenih država.“ Degan Vladimir-Đuro: *op. cit.*, 842.

⁵ Фердросс А.: *Международное право*, Москва 1959, 427

⁶ Pod objavom rata ima se u vidu formalni jednostrani akt kojim jedna država saopštava drugoj da se sa njom nalazi u ratnom stanju, tj. da namerava da s njom stupi u rat.

⁷ Klasično međunarodno pravo uslovljavalo je pravnu valjanost objave rata ispunjenjem određenih zahteva. Takvo rešenje usvojila je i III haška Konvencija o otpočinjanju neprijateljstava (1907), koja u čl. 1. izričito utvrđuje da neprijateljstva između država ugovor-

U savremenoj istoriji, Prvi svetski rat otpočeo je objavom rata Srbiji od strane Austro-Ugarske (28.7.1914), na šta su usledile objave rata među drugim državama, u čemu su prednjačile velike sile.⁸ Ovaj institut korišćen je u izvesnoj meri i tokom Drugog svetskog rata.⁹

Objava rata predstavljala je prilično pouzdan kriterijum za utvrđivanje momenta od kojeg počinje ratno stanje. Samim tim i trenutka od kojeg se ima primenjivati međunarodno ratno pravo, što je od značaja za utvrđivanje prava i obaveza kako zaraćenih strana, tako i neutralnih država.

Rat je obično objavljivao pismenim putem ili preko naročitog izaslanika. U nekim slučajevima to je činjeno posebnim kitnjastim jezikom, u skladu s uobičajenim formama opštenja visokog plemstva; u drugim prilikama objava rata je saopštavana na manje-više uvredljiv način, a bilo je i takvih objava koje su u osnovi značile poziv da dve vojske podele megdan određenog dana na tačno određenom mestu (obično na nekom polju).¹⁰

nica ne smeju početi bez prethodnog i nedvosmislenog upozorenja koje će imati ili formu obrazložene objave rata ili formu ultimatumu s uslovnom objavom rata. Odredbom iz čl. 2. utvrđena je obaveza da se ratno stanje bez odlaganja notifikuje neutralnim silama (to može biti učinjeno i telegrafskim putem) s tim da prema njima deluje tek po prijemu notifikacije (obaveštenja). Za tekst vidi: Todorović Vladimir (prir.): „Ratno pravo i bezbednost“, *Međunarodni ugovori*, knjiga 3, tom I, Beograd 1999, 47-49.

Mnogi klasični pravni pisci su isticali da bi bilo nečasno, podlo napasti protivnika bez upozorenja. Za stavove tadašnje doktrine i razne konkretne istorijske primere objave rata vidi: Nis Ernest: *Poreklo međunarodnoga prava*, Beograd 1895, 191-204.

⁸ Nemačka je objavila rat Rusiji i Francuskoj (1. odn. 3. avgusta). Velika Britanija - Nemačkoj (4. avgusta), Crna Gora - Austro-Ugarskoj (5. avgusta), Austro-Ugarska - Rusiji (6. avgusta), Srbija - Nemačkoj (6. avgusta), Crna Gora - Nemačkoj (8. avgusta), Francuska i Velika Britanija - Austro-Ugarskoj (12. avgusta), Japan - Nemačkoj i Austro-Ugarskoj (23. odn. 25. avgusta), Austro-Ugarska - Belgiji (28. avgusta), Rusija i Srbija - Turskoj (2. novembra) itd. Objave rata nastavljene su i u narednim godinama, sve do sredine 1918. "Declaration of War by Each Country", *Maps of the World*, <http://www.mapsofworld.com/world-war-i/war-declaration-by-each-country.html> (Ovaj i svi ostali u ovom radu korišćeni izvori sa Interneta poslednji put su konsultovani 14.9.2014).

⁹ Ratove su objavili: Francuska i Velika Britanija - Nemačkoj (3.9.1939, zbog napada na Poljsku), Italija - Francuskoj i V. Britaniji (10.6.1940), SAD i V. Britanija - Japanu (8.12.1941), Nemačka i Italija - SAD (11.12.1941) itd. Pred kraj rata, Sovjetski Savez je objavio rat Japanu (8.8.1945) i Bugarskoj (5.9.1944), Rumunija - Nemačkoj (25.8.1944), Mađarska - Nemačkoj (31.12.1944) i dr.

¹⁰ Neobična po načinu saopštavanja bila je objava rata Austro-Ugarske Srbiji 28.7.1914. To je učinjeno telegramom, što se, koliko je poznato nije nigde dogodilo ni pre ni posle. Tekst se sastojao od samo dve rečenice: „Kraljevska vlada Srbije nije na zadovoljavajući način odgovorila na notu, datiranu 23. jula 1914. koju je predao austrougarski ministar u Beogradu, zbog čega Carska i Kraljevska vlada nalazi da je prinuđena da se osloni na silu oružja radi očuvanja svojih prava i interesa. Od ovog momenta Austro-Ugarska se smatra u ratu sa Srbijom. Ministar spoljnih poslova Austro-Ugarske graf. Berthold.“ Izvor: „Nota Austro-Ugarske o objavi rata Srbiji“, Stojković Momir (prir.): *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, I tom, Beograd 1998, 423.

I pored toga, veliki je broj ratova koji su otpočeli iznenadnim napadom, bez formalne objave rata odnosno tako što je, u nekim slučajevima, rat objavljen tek nakon što je već otpočeo.¹¹ To je, razume se, uglavnom činjeno zbog sticanja početne vojne prednosti (faktor iznenađenja) a ponekad i zbog nastojanja da se prebacivanjem krivice na drugu stranu (u smislu da se ne može tačno utvrditi ko je koga prvi napao) izbegne eventualna osuda od strane drugih država.

Po prirodi stvari, ratno stanje uvek faktički nastupa činom napada jedne države na drugu, čak i bez objave rata.

U naše vreme, kada je rat zabranjen i proglašen međunarodnim zločinom,¹² oružani sukobi počinju bez formalne objave, jer bi ona značila automatsko priznavanje odgovornosti za agresiju, a time i prizivanje međunarodnih sankcija.¹³

Iz istih razloga, države koje počinju oružane sukobe, uglavnom izbegavaju da ih imenuju ratovima. Umesto toga koriste se izrazi “kampanja”, “dejstva”, “policijska akcija”, “antiteroristička akcija”, “preventivna samoodbrana”, “humanitarna intervencija”, i sl. Stoga se događa da jedna strana negira da postoji rat odnosno ratno stanje, dok druga (žrtva agresije) upravo to ističe u prvi plan.

Kao što je već pomenuto, ratno stanje znači da su odnosi između odnosnih država iz mirnodopskih prešli u neprijateljske. To se može sažeti u konstataciji da pravila međunarodnog prava koja regulišu međunarodne odnose u miru prestaju da važe ili se suspenduju, a na snagu stupaju pravila međunarodnog ratnog i humanitarnog prava.¹⁴

Bliže gledajući, prekidaju se diplomatski i konzularni odnosi sukobljenih strana; menja se režim međunarodnih ugovora (izvesni ugovori prestaju da važe, neki se suspenduju, a neki tek tada stupaju na snagu);¹⁵ svaka strana u sukobu stiče pravo pune kontrole nad slobodom, kretanjem i delatnošću neprijateljskih državljana na svojoj teritoriji, kao i pravo kontrole nad trgovinom s neprijateljem; automatski dolazi do primene pravila i principa međunarodnog ratnog i humanitarnog prava; o ratnom stanju se obaveštavaju ostale države, za koje, ako se same

¹¹ Praksa objave rata se sve više gubi u XX veku, o čemu dovoljno svedoči podsećanje na to da su sile Osovine bez objave rata napale Poljsku, Dansku, Norvešku, Holandiju, Belgiju, Luksemburg, Grčku, Jugoslaviju, SSSR i dr.

¹² Već Povelja UN (1945) utvrdila je kao jedno od osnovnih načela zabranu upotrebe sile, pa čak i pretnje silom u međunarodnim odnosima. Čitavo savremeno međunarodno pravo počiva na tim principima i na tome da je agresija najteži međunarodni zločin.

¹³ Sukobi između Izraela i Egipta 1967, Iraka i Irana 1980, V. Britanije i Argentine 1982. NATO pakta i Jugoslavije 1999. i dr. Primera radi, SAD su ranije oružana neprijateljstva počinjale objavom rata, kao npr. protiv Velike Britanije (1812), Meksika (1846), Španije (1898) i u oba svetska rata, ali su posle Drugog svetskog rata napustile tu praksu – npr. ratovi u Koreji (1950-1953), Vijetnamu (1963-1973), Persijskom zalivu (1990-1991), Avganistanu (od 2001), Iraku (od 2003) itd. Henderson Conway W.: *Understanding International Law*, Wiley-Blackwell 2010, 234.

¹⁴ Gažević Nikola (gl. ur.): *Vojna enciklopedija*, tom 8, Beograd 1974, 47.

¹⁵ Krivokapić Boris: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 2013, 158.

ne uključe u sukob, počinju da važe pravila međunarodnog prava o pravima i obavezama neutralnih država; itd.

Ukratko: rat je faktičko stanje (činjenica), a ratno stanje je pravna kategorija.

To su različite društvene pojave koje kao takve imaju sopstveni značaj i ulogu, ali i vreme nastanka i prestanka. Mada se ponekad početak odn. kraj rata mogu poklopiti sa početkom odn. krajem ratnog stanja, u praksi obično nije tako. Ovo zato što ratno stanje može postojati nezavisno od toga da li se stvarno vode borbe odn. vojne operacije.

U principu moguće je da je objavom rata između država zvanično uspostavljeno ratno stanje, a da još nema stvarnog rata (još se ne izvode neprijateljstva),¹⁶ pa čak i da do stvarnih sukoba uopšte ne dođe - spor se u međuvremenu ipak reši mirnim putem; pređe u neku vrstu mirovanja, pa se na njega posle nekog vremena jednostavno – zaboravi;¹⁷ ili, prosto, za vreme trajanja rata odnosne

¹⁶ Tako u Drugom svetskom ratu, više od pola godine posle upada Nemačke u Poljsku, 1. 9. 1939, i objave rata među velikim evropskim silama (praktično sve do maja 1940) nijedna strana nije izvela značajniji napad. Sve se svodilo na sporadične manje okršaje, tako da se stekao utisak da je to u najmanju ruku čudan rat. Otuda se i pojavio pojam „lažni rat“ (engl. *Phoney War*), a uz njega, u istom značenju i naziv „dosadni rat“ (*Bore War*), odn. „sumračni rat“, tj. „zamračeni rat“ (engl. *Twilight War*). Nemci ovo stanje nazivali „sedeći rat“ (*Sitzkrieg* – sa jasnom šaljivom aluzijom na suprotnost od *blickriga*), Francuzi „smešni rat“ (*drôle de guerre*), a Poljaci „čudni rat“ (*dziwna wojna*). Više: Krivokapić Boris: *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Beograd 2010, odrednica „Lažni rat“, 484-485.

¹⁷ Jedan od zanimljivih primera je crnogorsko-japanski rat (1904-2006). Dve države su došle u ratno stanje kada je za vreme rusko-japanskog rata (1904-1905) Crna Gora, kao znak solidarnosti i moralne podrške Rusiji, objavila rat Japanu. Mada je u ratu, u sastavu ruske vojske učestvovao i jedan broj crnogorskih dobrovoljaca, od kojih su se neki veoma istakli, nikakvih ratnih dejstava između Crne Gore i Japana nije, razume se, bilo. Da sve bude zanimljivije, kada su Rusija i Japan su u Portsmouthu (SAD) 5.9.1905. potpisali mir, to nisu učinili i Crna Gora i Japan, tako je ratno stanje između njih i dalje ostalo na snazi. Relativno brzo Crna Gora je učestvovala u Prvom (1912-1913) i Drugom (1913) balkanskom ratu. Zatim su obe države ratovala na istoj strani u Prvom svetskom ratu (1914-1918) nakon čega je Crna Gora ušla u sastav nove države (Kraljevine SHS odn. Jugoslavije). To je imalo za posledicu da se na crnogorsko-japanski rat jednostavno zaboravilo odnosno upućeni su ga povremeni pominjali kao zanimljivu anekdotu o tome da su Crnogorci i Japanci i dalje u ratu. Tek kada je 21.6.2006. kada je Crnu Goru, nakon njenog osamostaljenja, posetila specijalna izaslanica japanskog premijera i zamenica japanskog ministra inostranih poslova, ne samo da je Japan zvanično priznao Crnu Goru, već je potvrđeno i da je rat završen.

Istini za volju. ima i tvrdnji da je reč o nesporazumu tj. da crnogorski dvor nikada nije objavio rat Japanu. Navodno crnogorski knjaz Nikola bio je počasni komandant jednog ruskog puka (kurtoazna funkcija) pa kad je taj puk krenuo na front, poslao mu je telegram sa rečima podrške. I to bi trebalo da je sve što se tiče crnogorskog učešća u tom ratu. Batričević Đuro: „Crnogorci u rusko-japanskom ratu“, http://montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_od_20vij_do_1_svj_rata/crnogorci_u_rusko_japanskom_ratu.htm.

Pa ipak, mnogi izvori potvrđuju priču o crnogorsko-japanskom ratu i konačnom miru potpisanom 2006.g.: „List of wars extended by diplomatic irregularity“, *Wikipedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_extended_by_diplomatic_irregularity; „Montenegro, Japan to declare truce“, http://www.upi.com/Top_News/2006/06/16/Montenegro-Japan-to-

zaraćene strane nijednom ne budu u stvarnoj prilici da se sukobe.¹⁸

Isto tako, moguće je i da se stvarno ratuje, a da se ratno stanje među državama ne proglasi ili da se makar ne uspostavi u punom kapacitetu. Savremena praksa nudi niz primera stvarnih oružanih sukoba, sa pratećim žrtvama i razaranjima, a u vezi sa kojima nijedna od sukobljenih strana iz određenih razloga nije formalno proglasila da je u ratnom stanju sa onom drugom. Štaviše, dešava da, premda sukob realno traje, ne nastupaju konkretne pravne posledice koje su odlika ratnog stanje - nema prekida diplomatskih odnosa među stranama u sukobu, nema ukidanja ili suspendovanja međusobnih ugovora, nema nastupanja pravnih posledica ili mera prema neprijateljskim državljanima, treće države ne proglašavaju svoju neutralnost i sl.¹⁹

1.2. Kraj rata odn. prestanak ratnog stanja

Po logici stvari osnovna razlika između rata i ratnog stanja je polazna osnova i za kraja svakog od njih. Ukratko – kraj rata vezan je za konačan prestanak oružanih neprijateljstava, dok prestanak ratnog stanja, strogo uzev, nastaje tek potpunom normalizacijom odnosa, što se najčešće postiže tek stupanjem na snagu ugovora o miru.

Mada kraj rata može da se poklapa sa krajem ratnog stanja, vrlo često nije tako.

Rat (oružani sukob) može i da sasvim prestane, a da ratno stanje opstane još neko vreme.²⁰ Takvi slučajevi poznati su i iz relativno nedavne prakse.

Tako npr. Drugi svetski rat protiv Nemačke prestao je njenom kapitulacijom 8.5.1945, ali je ratno stanje sa njom prestalo za svaku odnosnu savezničku

declare-truce/UPI-82871150474764/; „A hundred years of war between Montenegro and Japan“, <http://www.dailyonigiri.com/2011/05/a-hundred-years-of-war-between-montenegro-and-japan/>; „Japan i Crna Gora najavile primirje“, B92 16.6.2006, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=06&dd=16&nav_category=12&nav_id=201527.

¹⁸ Tako npr. za vreme Drugog svetskog rata brojne latinoameričke države bile su u ratnom stanju sa silama Osovine, a da između njihovih oružanih snaga nije bilo nikakvih neprijateljstava. Jedini neprijateljski čin bile su mere kojima su latinoameričke države, shodno pravilima ratnog prava, izvršile sekvestraciju i plenidbu imovine nemačkih državljana koja se nalazila na njihovoj teritoriji. Degan Vladimir Đuro: *op. cit.*, 842.

Uostalom i za vreme Prvog svetskog rata niz latinoameričkih država (Nikaragva, Haiti, Honduras) je sredinom 1918, pred sam kraj rata, objavio rat Nemačkoj i Austrougarskoj – ne došavši u poziciju da se sa njima zaista sukobi.

¹⁹ Tako npr. premda prekid diplomatskih odnosa automatski nastupa kada između odnosnih država izbije rat, do toga nije došlo tokom indijsko-kineskog sukoba 1962, indijsko-pakistanskog sukoba 1965. i dr. Za vreme NATO agresije na Jugoslaviju (1999) diplomatski odnosi između nje i država-agresora bili su značajno pogoršani, ali ne i zvanično prekinuti (Jugoslavija je prekinula diplomatske odnose sa samo nekolicinom od ukupno 19 članica Alijanse, dok je iz ostalih samo pozvala svoje ambasadore „na konsultacije“).

²⁰ Primera radi, u Prvom svetskom ratu rat između Savezničkih i udruženih sila i Turske završen je primirjem iz Mudrosa (30.10.1918), a ratno stanje je završeno tek 6 godina kasnije - stupanjem na snagu Lozanskog ugovora (potpisan 24.7.1923, stupio na snagu 6.8.1924).

državu, znatno kasnije, 1951. i u kasnijim godinama. Rat između Kine i Japana prestao je kapitulacijom Japana 2.9.1945, a ratno stanje između njih prestalo je tek 23.10.1978, stupanjem na snagu Ugovora o miru i prijateljstvu, potpisanog između tih zemalja u Pekingu 12.8.1978.

Drugim rečima, iako su neprijateljstva okončana, sporna pitanja među datim državama mogu još neko vreme ostati neregulisana, a njihovi odnosi formalno, pa i stvarno neprijateljski. Vraćanje tih odnosa na mirnodopski kolosek iziskuje da se prethodno uredi čitav niz važnih problema pravne, političke, ekonomske i druge prirode, kao što su razgraničenje, repatrijacija ratnih zarobljenika, uređenje osnovnih prava pripadnika etničkih manjina, reparacije, odluka o tome koji ugovori se vraćaju na snagu, kažnjavanje ratnih zločinaca itd.

Stoga čak i kada dođe do potpisivanja ugovora o miru tim činom samo prestaju sva neprijateljstva, dakle oružani sukob, rat. Naprotiv, ratno stanje prestaje tek kada taj ugovor stupi na snagu, počne da proizvodi pravno dejstvo. A to, zavisno od slučaja, može biti posle nekoliko dana, meseci, eventualno i nekoliko godina od momenta posle potpisivanja ugovora.²¹

Uostalom, rat može prestati i bez ugovora o miru, a ratno stanje među državama ne može se protezati unedogled. To ne dozvoljavaju zahtevi normalnog života u međunarodnoj zajednici, pa čak ni interesi samih pojedinačnih država. Ovo je posebno izraženo u naše vreme sveopšte globalne povezanosti.

Premda, prema izloženom, teorijski postoji jasna razlika između prestanka rata i prestanka ratnog stanja, u praksi se događa da neki od načina prestanka neprijateljstava istovremeno imaju za posledicu prestanak ratnog stanja.

Ovde ćemo prvo razmotriti "redovan" način prestanka ratnog stanja, onaj do kog dolazi na osnovu ugovora o miru. Zatim ćemo ukratko prikazati prestanak ratnog stanja na bazi nekih drugih sporazuma, a ne ugovora o miru, pa čak i jednostranih akata država pobednica. Na kraju će biti dat kratak osvrt na one načine prestanka neprijateljstava koji pod određenim uslovima mogu da znače i prestanak ratnog stanja.

2. Ugovor o miru

2.1. Opšte

1.Pojam. - Redovan put je da se ratno stanje između država završi ugovorom o miru. Sama neprijateljstava, oružana dejstva, dakle sam rat, mogu faktički prestati i u praksi najčešće i prestaju nešto ranije, pre zaključenja mirovnog sporazuma.²²

²¹ Tako su npr. mirovni ugovori sa Bugarskom, Finskom, Italijom, Mađarskom i Rumunijom potpisani u Parizu 10.2.1947, a stupili na snagu tek 15.9.1947.

²² U praksi se dešavaju i sasvim neočekivani obrti. Tako su krajem Drugog svetskog rata saveznici uspostavili odnose mira sa nekim od dojučerašnjih neprijatelja (Italija, Rumunija, Bugarska,

Opšte uzev, ugovor o miru (mirovni ugovor) je dvostrani ili višestrani međunarodnopravni sporazum kojim se između zaraćenih strana ponovo uspostavljaju miroljubivi i prijateljski odnosi. Drugim rečima, njegovim stupanjem na snagu (po pravilu, razmenom ratifikacija) prestaje ratno stanje između odnosnih država i njihovi odnosi ponovo potpadaju pod pravila onog dela međunarodnog prava koje uređuje međunarodne odnose u doba mira.

Ugovor o miru ispunjava četiri važne funkcije:

- 1) konačno utvrđuje da je rat završen, da je završeno ratno stanje, i ujedno,
- 2) čini to nesumnjivim za sve subjekte (organe i građane sukobljenih strana, ali i za neutralne države i njihove organe i građane),
- 3) trajno rešava sporna pravna, vojna, ekonomska i druga pitanja i time unosi stabilnost u međusobne odnose, što istovremeno
- 4) predstavlja svojevrsnu garanciju da je oružani sukob zaista završen tj. da se neće nastaviti ili uskoro ponovo buknuti.²³

Gledano iz drugog ugla, mirovni ugovor je: 1) konstatacija da je rat završen, 2) svojevrsan dokaz o tome, 3) pravni sporazum kojim se rešavaju određena važna pitanja tj. regulišu međusobna prava i obaveze, 4) jedna vrsta garancije miroljubivih odnosa između odnosnih država, 5) jedna vrsta doprinosa jačanju mira u svetu.

2.Sadržina. - Sadržina mirovnog ugovora razlikuje se od slučaja do slučaja i zavisi od niza faktora kao što su: ko je učestvovao u ratu, kako je rat završen, koji su problemi u međuvremenu iskršli (npr. da li je bilo ratnih zločina, izbeglica, pljačke kulturnog blaga itd.) i slično.

Opšte uzev, uz ponovno uspostavljanje mira ovim sporazumom se po pravilu uređuju dve vrste odnosa:

- a) sporna pitanja koja su dovela do oružanog sukoba (npr. granični spor) i
- b) određene posledice rata - ustupanje teritorije, obrazovanje nove države, pravo plebiscita ili opcije stanovnika neke teritorije, ratna odšteta, povratak ratnih zarobljenika, status međunarodnih ugovora između odnosnih država, razoružanje, demilitarizacija, okupacija dela teritorije, kažnjavanje ratnih zločinaca, itd.

3.Mirovni ugovor posle sukoba više učesnika. - Kada je reč o prestanku sukoba između više učesnika, obično se zaključuje samo jedan (višestrani) mirovni ugovor kojim se uređuju sva relevantna pitanja.

Druga mogućnost, koja se naročito koristi posle velikih ratova sa velikim brojem aktera, jeste da sve države koje su se borile na pobeđničkoj strani zaključče poseban mirovni ugovor sa svakom poraženom stranom.

Mađarska) mnogo pre nego što su sa njima uopšte počeli pregovore za zaključenje ugovora o miru, pa su čak te države učestvovala u ratu na strani saveznika. Andrassy Juraj: *op. cit.*, 576.

²³ Ovo sve, razume se, pod uslovom da je mirovni ugovor koliko-toliko realan i pravedan. U protivnom, strana koja se oseća oštećenom gajiće stalne revizionističke težnje.

Tako su npr. Savezničke i udružene sile posle Prvog svetskog rata zaključile 1919. posebne ugovore sa Nemačkom (Versajski, 28.6.1919), Austrijom (Senžermenski, 10.9.1919), Bugarskom (Nejski, 27.11.1919), Mađarskom (Trijanonski, 4.6.1920) i Turskom (Sevrski, 10.8.1920).²⁴ Slična situacija ponovila se posle Drugog svetskog rata, kada su Saveznici istog dana (10.2.1947) potpisali posebne ugovore sa saveznicima Nemačke – Bugarskom, Finskom, Italijom, Mađarskom i Rumunijom.

4. Preliminarni ugovor o miru.²⁵ – Praksa poznaje i preliminarne (prethodne) ugovore o miru. Njima strane u sukobu okončavaju oružane operacije i predviđaju da će pojediničnosti urediti konačnim ugovorom o miru.²⁶ Međutim, time nije prestalo i ratno stanje, tj. sam odnos neprijateljstva, pa su strane slobodne da primenjuju izvesne mere kojima u miru ne bi smele da pribegavaju (npr. pravo plena, sekvestracija neprijateljske imovine i sl.).²⁷ Konačni ugovor o miru ne mora biti zaključen u istom mestu u kome je bio sklopljen preliminarni mir.²⁸ Međutim, ako u predviđenom roku ne dođe do zaključenja mirovnog ugovora, i sam preliminarni ugovor gubi značaj.

Preliminarni ugovor o miru se obično zaključuje onda kada su strane u sukobu saglasne da prekinu neprijateljstva, ali nisu u stanju da odmah regulišu sva sporna pitanja. Time dakle, prestaju neprijateljstva, ali ne i ratno stanje. Pored toga, takvom sporazumu može se pribeći i onda kada se želi ispitati reaganje trećih zainteresovanih država na rešenja budućeg konačnog mirovnog ugovora.

U novijoj praksi nije uvek sasvim jasna razlika između preliminarne ugovora o miru i kapitulacije. Verovatno najpoznatiji primer je način na koji je završen Prvi svetski rat – Nemci su ugovor o primirju, sklopljen 11.11.1918, smatrali preliminarnim mirovnim ugovorom koji prethodi mirovnom ugovoru, dok su ga sile Antante tretirale kao nemačku kapitulaciju.

2.2. Istorijski primeri

Mnogi veliki ratovi u prošlosti završavali su se nekom vrstom mirovnog ugovora kojim su precizirani posleratni odnosi sukobljenih strana.

²⁴ Ne samo da je Sevrski ugovor zaključen posle svih pomenutih, već nikada nije stupio na snagu. Pobjeda Turske u ratu za nezavisnost (Turska revolucija, 1919-1923) i uspostavljanje republike, omogućili su novoj turskoj vladi na čelu sa Kemalom Ataturkom da od zapadnih sila zahteva drugačije uslove. Konačan ugovor o miru potpisan je u Lozani, 1923. i bio je povoljniji za Tursku.

²⁵ Od lat. *praeliminarius*, uvodni, prethodni.

²⁶ Primer preliminarne ugovora o miru je ugovor koji je 1782. potpisan u Parizu kao uvod u konačni mirovni ugovor, zaključen 1783, kojim je definitivno okončan Američki rat za nezavisnost.

²⁷ Andrassy Juraj: *op. cit.*, 576.

²⁸ Tako je npr. rat između Austrije i Rusije okončan preliminarnim mirom u Nikolsburgu jula 1866, a mirovni ugovor je zaključen avgusta iste godine u Pragu.

Uostalom, najstariji sačuvani međunarodni sporazumi – između Eble i Abarsala (zaključen između 2350. i 2250. pre n. e.), odn. između Ramzesa II i Hatušila III (oko 1278. pre n. e.) su, pre svega, ugovori o miru.²⁹

I grčki polisi sklapali su ugovore o miru u pismenoj formi, s tim da ih nisu, poput mnogih drugih naroda, zaključivali u vidu nekakvog „večnog mira“, već obično na kratke periode. Ipak, poznati su i ugovori zaključeni na 30, pa i na 50 godina.³⁰

Nasuprot tome, Rimljani su najčešće zaključivali ugovore „za večna vremena“, a tek izuzetno na određene vremenske periode, ali su i oni bili prilično dugi – 10, 50, pa čak i 100 godina.

Među najpoznatije novije mirovne ugovore spadaju: Tordesiljaski (1494), Vestfalski (1648), Olivski (1660), Sremskokarlovački (1699), Utrehtski (1713), Raštatski (1714), Ahenski (1748), Kučuk-Kajnardžijski (1774), Pariski (1815), Jedrenski (1823), Pariski (1856), Londonski (1913), Bukureški (1913), Brestlitovski (1918); niz ugovora zaključenih 1919-1920. posle Prvog (Versajski, Senžermenski, Nejski, Trijanonski, Sevrski) i Drugog svetskog rata (ugovori o miru zaključeni 1947. sa Bugarskom, Finskom Italijom, Mađarskom i Rumunijom), Kempdejski (1978), Dejtonski (1995) itd.

Iako kod zaključenja mirovnih ugovora obično svaka strana nastoji da što bolje i potpunije zaštiti svoje bezbednosne, političke i druge interese, ima i drugačijih primera. Ponekad, posebno kada je reč o mirovima posle velikih ratova, mirovni ugovori mogu da sadrže i rešenja od interesa za čitavu međunarodnu zajednicu (npr. o internacionalizaciji određenih reka, o neutralizaciji i demilitarizaciji određenih područja itd.),³¹ pa čak i neka rešenja koja su suštinski u interesu pobeđene strane.³²

²⁹ Više: Krivokapić Boris: *Međunarodno pravo – koreni, razvoj perspektive*, Beograd 2006, 16-20.

³⁰ Tako npr. poznati mir između Atine i Sparte iz 421. pre n. e. (u vreme Peloponeskog rata) zaključen je na 50 godina. Uz obavezu uzajamnog nenapadanja, predviđao je i povratak zauzetih neprijateljskih teritorija, razmenu zarobljenika itd.

³¹ Tako npr. demilitarizacija, a zatim i neutralizacija Alandskih ostrva utvrđena je Pariskim ugovorom (1856), a zatim potvrđena finsko-švedskim Alandskim sporazumom (1921), mirovnim ugovorom između Finske i SSSR (1940) i Ugovorom o miru sa Finskom (1947) čime je prerasla u neku vrstu rešenja običajnog međunarodnog prava, a time i u objektivni međunarodnopravni režim koji niko ne dovodi u pitanje. Više: Krivokapić Boris: “Alandska ostrva – osam decenija široke autonomije”, u Krivokapić Boris (ur.): *Alandska ostrva – primer uspešne autonomije*, Beograd 2001, 29-31.

³² Kao najplemenitiji ugovor o miru u istoriji obično sa navodi onaj koji je starogrčki vladar Gele i Sirakuze, Gelon (ili Gelo) nametnuto 480. pre n. e. Kartagini, koja je napala grčke kolonije na Siciliji. Ostalo je zabeleženo da nakon što je u bici kod Himere do nogu potukao 300.000 njenih vojnika, on za zaključenje mira nije od Kartagine tražio nikakve druge uslove nego da se ona obaveže da neće više prinositi na žrtvu bogu Balu svoju sopstvenu decu.

3. Drugi sporazumi i deklaracije

U pojedinim slučajevima do prestanka ratnog stanja dolazilo je na osnovu nekih drugih sporazuma, a ne mirovnog ugovora, pa čak i jednostranih akata (deklaracija) država pobjednica.

3.1. Drugi sporazumi

1.Opšte. - Već samo primirje kojim se završava rat odn. ratno stanje suštinski je jedna vrsta sporazuma između zaraćenih strana. Prema tome i u onim izuzetnim slučajevima kada ratno stanje prestaje na osnovu primirja, radi se o tzv. "drugim sporazumima" u odnosu na mirovni ugovor.

Međutim, praksa je veoma raznovrsna. Sve u krajnjoj liniji zavisi od specifičnosti konkretnog slučaja i volje ugovornih strana.

Postoje, i drugi sporazumi koji nisu ugovori o miru, a nisu ni sporazumi o primirju, a koji dovode do kraja rata. Primer je Sporazum o okončanju rata i obnavljanju mira u Vijetnamu (Pariz, 1973) kojim je završen rat u Vijetnamu. Njime je istovremeno regulisan niz pitanja koja se tiču miroljubivih posleratnih odnosa

Ratno stanje može se sporazumno okončati i na druge načine, pored ostalog i razmenom pisama.³³ Tako je npr. Jugoslavija razmenom pisama okončala ratno stanje sa Japanom, 23. odn 27. februara 1952.³⁴

Opšta karakteristika ovih i sličnih sporazuma je da se njima ukida ratno stanje, ali se, sem ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa, ne rešavaju pitanja koja se tradicionalno uređuju mirovnim ugovorom. Ovo bilo zato što to u osnovi nije potrebno (jer su odnosi među njima i inače bili nedovoljno razvijeni npr. zbog velike teritorijalne udaljenosti) a za vreme trajanja rata njihove oružane snage se nisu međusobno oružano sukobile, bilo zato što će se ta pitanja naknadno biti detaljno uređena posebnim sporazumima (o uspostavljanju diplomatskih odnosa, o ekonomskoj saradnji i sl.).

3.2. Zajednička deklaracija

Novija praksa nudi nekoliko primera u kojima je ratno stanje okončano zajedničkom deklaracijom sukobljenih strana.

Mada ponekad može da sadrži i rešavanje nekih drugih konkretnih pitanja, takva deklaracija je, suštinski, takođe samo jedna vrsta sporazuma - sporazuma kojim se konstatuje prestanak ratnog stanja.

Tako su zajedničkom deklaracijom, potpisanom u Moskvi 19.10.1956. SSSR i Japan utvrdili da ratno stanje među njima prestaju stupanjem Deklaracije na

³³ Način zaključenja međunarodnog ugovora u pojednostavljenom postupku. Više: Krivokapić Boris: *Međunarodno javno pravo, op. cit.*, 131.

³⁴ Avramov Smilja: *op. cit.*, 742.

snagu (to se dogodilo 12.12.1956.).³⁵ Deklaracija je precizirala da se među dvema državama uspostavljaju prijateljski odnosi, a predvidela je i zaključenje mirovnog ugovora.³⁶ Do toga, međutim, nije došlo zbog teritorijalnog spora oko Kurilskih ostrva, koja su posle Drugog svetskog rata prešla u ruke Sovjetskog Saveza. Zbog ovog otvorenog pitanja pomenute zemlje (odnosno, nakon raspada SSSR 1991, Rusija kao država sukcesor) ni do danas nisu formalno sklopile ugovor o miru,³⁷ tako da je rat između SSSR i Japana završen zapravo Deklaracijom iz 1956.

Slično tome, zajedničkom deklaracijom, potpisanom u Taškentu 10.1.1966. pod pritiskom UN, SSSR i SAD, obnovljeni su normalni, miroljubivi i prijateljski odnosi između Indije i Pakistana, posle rata iz 1965. Mada su dogovoreni i neki konkretni koraci (povlačenje oružanih snaga na početne položaje, nemešanje u unutrašnje poslove druge strane, uspostavljanje ekonomskih i diplomatskih odnosa, oslobađanje ratnih zarobljenika) to ipak nije bio mirovni ugovor.³⁸

3.3. Jednostrani deklaracije

Situacija u kojoj je rat završen (nema više neprijateljstava) a iz nekog razloga nije zaključen ugovor o miru je neprirodna, posebno ako dugo traje. Suštinski odnosne države nalaze se u miru (ne ratuju), a formalno među njima je ratno stanje. To izaziva niz problema u domenu diplomatskih odnosa, razvijanja trgovine, problema položaja “neprijateljskih” stranaca itd. Problemi su utoliko veći ako je reč o zemljama koje su zbog susedstva ili iz drugog razloga prirodno upućene na ekonomsku i drugu saradnju, što znači da obe trpe znatnu štetu zbog postojećeg stanja.

U novijoj praksi kao jedan od načina da se izađe iz te po mnogo čemu zamršene situacije javili su se slučajevi u kojima su države-pobednice prekidale ratno stanje s poraženom zemljom svojom jednostranom izjavom volje (jednostranom deklaracijom).³⁹

³⁵ Mirovni ugovor sa Japanom potpisan je 1951, na konferenciji u San Francisku na kojoj su učestvovali predstavnici 51 države (50 članica antihitlerovske koalicije i Japan). Mada je preostalih 48 država potpisalo ugovor, SSSR i njegovi saveznici Čehoslovačka i Poljska odbili su da to učine zbog toga što na skup nisu pozvani predstavnici NR Kine i zato što ugovor nije potvrdio suverenost SSSR nad Kurilskim ostrvima i južnim Sahalinom odnosno Kine nad Tajvanom i još nekim ostrvima. Više: „Treaty of San Francisco“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_San_Francisco#Signatories_and_ratification.

³⁶ Игнатенко Г.В., Тиунов О.И.: *op. cit.*, 558.

³⁷ SSSR je 1956. kao znak dobre volje nudio da vrati dva ostrva, ali Japan na to nije pristao, zahtevajući povraćaj sva četiri ostrva.

³⁸ „Tashkent Declaration“, *Wikipedia* http://en.wikipedia.org/wiki/Tashkent_Declaration; Degan Vladimir-Đuro: *op. cit.*, 854.

³⁹ Po sebi se razume da ratno stanje ne može jednostrano da prekine država koja je izgubila rat, već samo pobednica.

Premda jednostrani akti država u principu ne proizvode pravne posledice za druge države, u nekim situacijama oni su se nametnuli kao efikasno sredstvo za sređivanje međudržavnim odnosa.⁴⁰ Ova situacija naoko liči na takav slučaj.

Ipak, strogo uzev, u suštini reč je o prećutnom dogovoru, dakle sporazumu. Ovo zato što druga strana makar prećutno prihvata inicijativu one koja je donela jednostranu deklaraciju.

To je utoliko očiglednije, što se u praksi često posle jednostrane deklaracije zaključuju novi sporazumi o regulisanju međusobnih odnosa. To nisu ugovori o miru, ali oni jednim delom uređuju pitanja koja se inače regulišu mirovnim ugovorom.

Primeri okončanja ratnog stanja putem jednostranih deklaracija pojavili su se posle Drugog svetskog rata. Počev od 1951. tim putem niz država okoćao je ratno stanje sa Nemačkom i Austrijom.

Mada je bilo predviđeno da se sa ovim zemljama potpiše ugovor o miru, do toga nije došlo zato što je među glavnim savezničkim silama, izbio Hladni rat, čime su se odnosi među njima naglo pogoršali. To je, pored ostalog, za posledicu imalo nastanak dve nemačke države,⁴¹ što je dodatno otežalo zaključenje ugovora o miru.

Pošto je život zahtevao brzu normalizaciju odnosa (prekid ratnog stanja) a političke prilike su onemogućavale zaključenje ugovora o miru, ministri spoljnih poslova SAD, Velike Britanije i Francuske, prvo su, posle sastanka u Njujorku 18.9.1950, izdali deklaraciju u kojoj se izražava spremnost za okoćanje ratnog stanja sa Nemačkom da bi se s njom stvorili miroljubivi i prijateljski odnosi, a zatim su 1951. njihove zemlje jednostranim deklaracijama i formalno proglasile prestanak ratnog stanja sa Nemačkom.⁴² Slično su postupile i neke druge države, među njima i Jugoslavija (1953) i SSSR (1955).⁴³

Bliže gledajući, prestanak ratnog stanja između SSSR i Nemačke i uspostavljanje miroljubivih odnosa objavljeni su Ukazom Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta SSSR 25.1.1955. Ukazom je utvrđeno: 1) da prestaje ratno stanje između Sovjetskog Saveza i Nemačke i da se među njima uspostavljaju miroljubivi odnosi; 2) da se ukidaju sva ograničenja u pogledu nemačkih građana, kao neprijateljskih državljana, koja su nastala kao posledica Drugog svetskog rata; 3) da objavljivanje prestanka ratnog stanja sa Nemačkom ne utiče na njene međunarodne obaveze i ne dotiče prava i obaveze Sovjetskog Saveza koji proističu iz međunarodnih spora-

⁴⁰ Više: Krivokapić Boris: „Jednostrani akti država kao izvor međunarodnog prava“, *Pravni život* 12/2011, 138-169.

⁴¹ SR Nemačke ili Zapadne Nemačke (nastala ujedinjenjem okupacionih zona SAD, Velike Britanije i Francuske) i DR Nemačke ili Istočne Nemačke, koja je bila okupaciona zona SSSR.

⁴² Velika Britanija i Francuska su to učinile 9.7.1951, a SAD 19.10.1951.

⁴³ Perazić Gavro: *op. cit.*, 111-112.

zuma četiri države koji se tiču Nemačke u celini.⁴⁴ Konačno regulisanje odnosa u političkoj, ekonomskoj i drugim oblastima, postignuto je kasnije dvostranim ugovorima između SSSR i DR Nemačke odn. između SSSR i SR Nemačke.

Na sličan način i druge države su, nakon što su svojom jednostranom deklaracijom prekinule ratno stanje sa Nemačkom, zatim zaključile dvostrane ugovore sa Istočnom odn. Zapadnom Nemačkom. Ipak, definitivno je ova materija regulisana tek mnogo kasnije, višestranim sporazumom – Ugovorom o konačnom regulisanju odnosa Nemačke, koji su 12.9.1990. potpisali predstavnici DR Nemačke, SR Nemačke, Velike Britanije, SAD, SSSR i Francuske.⁴⁵

I sa Austrijom su prvo normalizovani odnosi putem jednostranih deklaracija (Jugoslavija je to učinila Ukazom Prezidijuma Narodne skupštine od 16.1.1951) da bi tek nakon toga predstavnici četiri velike pobedničke sile (SAD, SSSR, Velika Britanija i Francuska) i Austrije potpisali Državni ugovor o uspostavljanju nezavisne i demokratske Austrije (15.5.1955) koji je uspostavio jedinstvenu Austriju i rešio niz pitanja koja se inače rešavaju ugovorom o miru (politička pitanja, teritorijalna pitanja, vojna pitanja, reparacije, ekonomski odnosi i dr.).

Mada je prema mišljenju mnogih pisaca u pitanju nova pojava u međunarodnom pravu (prestanak ratnog stanja jednostranom voljom pobednika)⁴⁶ čini se da je i ovde na delu neka vrsta prećutnog sporazuma. Jer, mada se naoko radi o jednostranoj izjavi volje, da bi ona imala dejstvo potrebno je da se druga strana ne protivi, da makar prećutno pristane na takav razvoj događaja.

4. Prestanak neprijateljstava i prestanak ratnog stanja

Ovde je, razume se, zanimljiv samo opšti prestanak neprijateljstava između država (a ne npr. na lokalnom nivou). Njime prestaje oružani sukob (rat), premda još nije zaključen ili čak možda uopšte neće biti zaključen ugovor o miru.

Naime, premda je najprirodnije i najpoželjnije da se rat završi ugovorom o miru, uvek je bilo oružanih sukoba koji su se iz nekog razloga završili na drugi način.

I zaista, mada sam po sebi ne znači i prestanak ratnog stanja, prestanak neprijateljstva može u nekim slučajevima da ima i takve posledice.

Ova materija je vrlo složena, a praksa neujednačena, što onemogućava davanje konačnih i nedvosmislenih odgovora. Kruta pravna pravila i naoko solidne teorijske konstrukcije se ovde neretko lome u sudaru sa veoma različitim, ponekad sasvim neobičnim rešenjima koja nudi život.

⁴⁴ Указ Президиума Верховного Совета СССР по прекращению состояния войны между Советским Союзом и Германией, Ведомости Верховного Совета СССР 2/1955, нав. према: Собакин В.К. (сост.): Современное международное право – сборник документов, Москва 1964, 630-632.

⁴⁵ Игнатенко Г.В., Тиунов О.И.: *op. cit.*, 557.

⁴⁶ Perazić Gavro: *op. cit.*, 111-112.

Ovde će biti dat kratak osvrt na pokoravanje, opštu obustavu vatre, opšte primirje i opštu kapitulaciju.

4.1. Pokoravanje

Pokoravanje (porobljavanje, podjamrljivanje, subjugacija) jedne strane podrazumeva nasilno zauzimanje njene teritorije, nakon čega može da sledi pripajanje te teritorije (aneksija) ili uspostavljanje neke druge države. U oba slučaja rat je okončan, a uspostavljeni odnosi bitno su drugačijih od onih koji su postojali pre njegovog izbijanja. Država koja je izgubila rat više ne postoji, a to, pored ostalog, znači da istovremeno sa krajem rata nastupa i prestanak ratnog stanja.

Ovaj način prestanka rata odn. ratnog stanja bio je čest u prošlosti. Mnoge velike država nastale su upravo na ovaj način.⁴⁷

Danas on nije prihvatljiv jer je u suprotnosti sa osnovnim načelima i pravilima savremenog međunarodnog prava.

Pa ipak, praksa, nažalost poznaje razne oblike kršenja međunarodnog prava. U tom smislu, u načelu ne može se isključiti situacija u kojoj bi neka zemlja, u prvom redu velika sila, pripojila sebi ratom osvojenu teritoriju druge države, posebno onda kada ima određeno uporište u delu stanovništva i kada odsustvuje snažan međunarodni pritisak koji bi onemogućio takav razvoj događaja.

4.2. Opšta obustava vatre

Obustava (prekid) vatre odnosno prekid neprijateljstava je oblik privremenog prekida oružanog sukoba. Može nastupiti formalnim putem (na osnovu posebnog sporazuma o tome)⁴⁸ ili neformalnim (obe strane jednostavno prekinu vatru, tj. obustave oružana dejstva).⁴⁹ U oba slučaja radi se o privremenom, a ne trajnom prestanku oružanog sukoba.

Međutim, tako se naziva i jedan od načina konačnog prestanka neprijateljstava. Ovo posebno u naše vreme, kada se obustava vatre, posebno ako je do nje došlo po nalogu ili uz posredovanje UN, koristi da bi se rešavanje spora premestilo u mirne vode.

⁴⁷ Neke istorijske primere vidi kod: Andrassy Juraj: *op. cit.*, 574; Perazić Gavro: *op. cit.*, 111; Degan Vladimir Đuro: *op. cit.*, 848-849.

⁴⁸ U teoriji se obustava vatre navodi kao zanimljiv primer slučaja u kome je moguće sklapanje međunarodnog sporazuma ne samo usmeno već i putem simbola - isticanje bele zastave kao predlog obustave vatre radi pregovora, na šta sledi isticanje istog simbola sa druge strane, kao znak da je predlog prihvaćen. Oppenheim-Lauterpacht: *International Law*, vol. I, 1955, 809, nav. prema: Bartoš Milan: *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, Beograd 1958, 131.

⁴⁹ U ovom slučaju u pitanju je tzv. zatišje, kako se naziva faktičko obustavljanje borbenih dejstava, spontano ili kao odgovor na to da je protivnik obustavio neprijateljstva.

Jednu posebnu vrstu uslovno rečeno obustave vatre predstavljaju oni primeri iz prošlosti⁵⁰ gde su države jednostavno obustavile neprijateljstva, bez posebnog sporazuma, nastavljajući da poštuju faktičko stanje (princip *status quo post bellum* odnosno kada je reč o teritorijama, *uti possidetis*).⁵¹ U takvim slučajevima obično prođe i po nekoliko godina pre nego što se odnosi zaista normalizuju.⁵²

Uostalom, u istoriji je, posebno u dalekoj prošlosti, bilo dovoljno slučajeva u kojima su napadači došli iz daleka (npr. preko mora, sa drugog kontinenta) pa se, suočivši se sa snažnim otporom, jednostavno povukli i zatim više nisu vraćali. Tu je obustava neprijateljstava značila i kraj ratnog stanja utoliko pre što među sukobljenim stranama najčešće nisu ostali neregulisani odnosi (razgraničenje i sl.). S druge strane, mađa opisani primer govori o prestanku ratnog stanja, preciznije bi bilo reći da su ovde na duži rok faktički prestajali ne samo neprijateljski, već svi odnosi.⁵³

Može se učiniti da je obustava vatre samo drugi naziv za primirje. Nije tako. U načelu, osnovna razlika je u tome što se obustava vatre, strogo uzev, svodi upravo na to, dok se primirjem najčešće regulišu i neka druga pitanja – povlačenje sukobljenih strana na određene pozicije, sloboda kretanja u određenom prostoru (npr. radi prikupljanja mrtvih, zbrinjavanja ranjenika, evakuacije civila, dotura humanitarne pomoći i sl.). S druge strane, obustava vatre u praksi najčešće prethodi primirju, predstavlja prvi korak na putu ka njemu.

Pored toga, za razliku od primirja koje je se uvek utvrđuje sporazumom, do obustave vatre može doći i na druge načine - spontano, po nalogu nekog spoljnog autoriteta (npr. Saveta bezbednosti UN) itd. Tako je npr. Savet bezbednosti UN odgovarajućim rezolucijama naredio trenutnu obustavu vatre i neprijateljstava u sukobima između Holandije i Indonezije (1947), Izraelaca i arapskih država (1948), Indije i Pakistana (1965), Izraela i Sirije (1967), Izraela i arapski država (1973), Iraka i Irana (1987), Izraela i Libana (2006) i dr.⁵⁴

⁵⁰ Tako su npr. okončani ratovi između Švedske i Poljske (1716), Španije i Francuske (1720), Rusije i Persije (1801), Prusije i Lihtenštajna (1866), Francuske i Meksika (1867), Španije i Čilea (1867). Andrassy Juraj: *op. cit.*, 574.

⁵¹ Svodi se na to da svaka strana zadržava teritoriju i imovinu koja je bila pod njenom vlašću u trenutku prestanka neprijateljstava. Kako je još krajem XIX v. primetio Rivijer: „Oni obustavljaju neprijateljstva i ostaju kako su se zatekli, naročito što se tiče oblasti, i svaki čuva što je u tom trenutku njegovoj državi.“ Rivijer Alfons: *op. cit.*, 440.

⁵² Primera radi, premda je rat između Francuske i Meksika (1862-1867) okončan prestankom neprijateljstava još 1867, diplomatski odnosi između tih zemalja uspostavljeni tek 1881. Rivijer Alfons: *op. cit.*, 441. Na isti način, Španija i neke od njenih bivših kolonija ostale su više od pola veka bez međusobnih redovnih diplomatskih odnosa. Le Fir Luj: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 1934, 660.

⁵³ Treba, međutim, imati u vidu da u to vreme međunarodno pravo nije bilo dovoljno razvijeno - ni pravo rata, ni pravo mira, te da su mnoga udaljena društva živela ne znajući jedno za drugo, ili makar ne održavajući nikakve zvanične odnose.

⁵⁴ Na odgovarajući način, rezolucije Saveta bezbednosti br. 27/1947, 54/1948, 211/1965, 235/1967, 338/1973, 598/1987, 1701/2006.

4.3. Opšte primirje

Primirje je naziv za sporazum zaključen između strana u sukobu o privremenom prekidu neprijateljstava (borbenih dejstava).⁵⁵

Ovde je naročito bitna razlika između lokalnog i opšteg primirja. Ona se vrši s obzirom na organe koji zaključuju primirje (njihov hijerarhijski položaj i ovlašćenja), na domašaj (u smislu teritorije odn. jedinica) i, što je ovde posebno važno, na moguće posledice.

Lokalno primirje međusobno zaključuju nadležni vojni komandanti, obično samo na kraći vremenski rok. To se čini radi rešavanja neodložnih pitanja lokalnog značaja, od obostranog interesa - sakupljanje ranjenika i mrtvih, evakuacija civila, doturanje humanitarne pomoći, razmena ratnih zarobljenika, bezbedan prolazak neutralnih izaslanika ili posmatrača i sl. Po logici stvari ono samo po sebi ne može da dovede do kraja rata.

Za razliku od toga, opšte primirje zaključuju predstavnici vlada, dakle politički predstavnici država. Njime se pored vojnih, uređuju i izvesna politička pitanja – povlačenje sukobljenih strana iza određene linije, razoružanje, povratak izbeglica, kažnjavanje ratnih zločinaca i dr.

Dok je prema klasičnom ratnom pravu primirje, pa i opšte primirje, značilo samo privremenu obustavu neprijateljstava, a ne i kraj čitavog oružanog sukoba, u naše vreme ono (naročito ako je zaključeno uz učešće UN)⁵⁶ najčešće znači i kraj neprijateljstava odnosno rata. Ovo zato što, u skladu sa opštim načelima savremenog međunarodnog prava i odgovarajućim načelima Povelje UN, podrazumeva zabranu daljeg pribegavanja sili. U praksi se sukobljene strane najčešće razdvajaju (povlače se na određene pozicije, stvarajući neku vrstu tampon zone, ili se između njih raspoređuju međunarodne mirovne snage) a spor se dalje rešava mirnim sredstvima.

U tom smislu, opšte primirje može značiti kraj rata, mada ne obavezno, samo po sebi, i kraj ratnog stanja.

Pored ostalog, neprijateljstva u Prvom svetskom ratu obustavljena su primirjem potpisanim između sila Antante i Nemačke, 11.11.1918, u železničkom vagonu u šumi pored francuskog gradića Kampjenja (*Campiegne*), 75 km od

⁵⁵ Bliže gledajući, ovaj sporazum može biti zaključen na određeno ili na neodređeno vreme. U prvom slučaju, ukoliko se naknadno ne produži, prestaje istekom utvrđenog roka (protekom dogovorenog broja dana i sl.). Ako je zaključeno na neodređeno vreme, svaka strana je slobodna da kada to želi prekine primirje i ponovno otpočne neprijateljstva, s tim da je dužna da prethodno obavesti protivnika o takvoj svojoj nameri. U oba slučaja primirje je samo sporazum o privremenom prekidu neprijateljstava (na određeno ili neodređeno vreme) ali ne i o kraju čitavog rata.

⁵⁶ Tako je su npr. na zahtev Saveta bezbednosti UN i pod njegovim pririskom zaključenjem primirja okončani sukobi između Holandije i Indonezije (1948), Izraela, s jedne strane, a sa druge Egipta, Libana, Sirije i Jordana (1949), između Severne i Južne Koreje (1953) itd. Perazić Gavro: *op. cit.*, 109-110.

Pariza, a tek su kasnije zaključeni Versajski i drugi ugovori o miru (kojima je prestalo ratno stanje).

Krajem Drugog svetskog rata niz zemalja koje su se borile na strani sila Osovine najpre su zaključile sa Saveznicima primirje (npr. Rumunija, 12.9.1944), a tek znatno kasnije (10.2.1947) su potpisale i ugovore o miru.

Moguće je, međutim, da se dogovori primirje, a da iz nekog razloga ne dođe do zaključenja ugovora o miru. Tada rat i ratno stanje prestaju na osnovu primirja. Drugim rečima, u takvim slučajevima dešava se da privremeno sklopljeni sporazum o primirju prerasta svoju početnu funkciju i počinje da se primenjuje kao ugovor o prestanku ratnog stanja.

Među najzanimljivijim primirjima posle Drugog svetskog rata je ono koje je potpisano 27.7.1953, u Panmundžomu (*Panmunjom*, selo na granici između sukobljenih strana), kojim je okončan korejski rat (1950–1953). U ovom slučaju, ugovor o miru ni do danas nije zaključen.⁵⁷

4.4. Opšta kapitulacija

Postavlja se pitanje: da li ratno stanje može da se završi ratnom kapitulacijom?⁵⁸ Misli se, razume se, samo na opštu kapitulaciju, kojom se vrši predaja svih snaga jedne strane u sukobu dugoj.⁵⁹

Ovako shvaćena, kapitulacija je posebna vrsta međunarodnog sporazuma, koji zaključuju vojni komandanti.⁶⁰ Po pravilu, zaključuje se u pismenoj formi, u skraćenom postupku, i stupa na snagu odmah.⁶¹

⁵⁷ Pa ipak, dve države su zaključile niz bilateralnih ugovora, među kojima je posebno važan Sporazum o pomirenju, neagresiji, razmeni i saradnji (1991). Štaviše, dve Koreje su na nizu sportskih takmičenja (npr. na Svetskom prvenstvu u stonom tenisu u Japanu, 1991) učestvovala sa zajedničkim timom, pod tzv. Zastavom ujedinjene Koreje (na beloj pozadini plavom bojom prikazana teritorija jedinstvene, nepodeljene Koreje).

⁵⁸ Ratna kapitulacija razlikuje se od tzv. režima kapitulacija koji su u prošlosti ugovornim putem evropske kolonijalne sile nametale tzv. nehrišćanskim državama (Turskoj, Egiptu, Maroku, Tunisu, Persiji, Kini, Japanu, Koreji i dr.) primoravajući ih da se odreknu dela svog suvereniteta. Više: Krivokapić Boris: *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, op. cit.*, odrednica "Kapitulacije, režim", 398-399.

⁵⁹ Tako je npr. Drugi svetski rat, koji je okončan bezuslovnom kapitulacijom Nemačke i Japana. Postoji i lokalna (delimična) kapitulacija, koja se svodi na sporazum vojnih komandanata o uslovima predaje samo nekog dela snaga jedne od tih strana drugoj strani (predaja dela fronta, određene jedinice, položaja, tvrđave, ratnog broda i sl.). Ona nas ovde ne zanima, jer ne povlači prestanak rata i ratnog stanja.

⁶⁰ Po tome se kapitulaciju razlikuje od obične predaje, koja je jednostrani prestanak otpora pojedinca ili trupa (jedinica), bez zaključivanja bilo kakvog sporazuma.

⁶¹ Mada na prvi pogled imaju određene sličnosti, pa čak mogu slediti jedno za drugim, kapitulacija se od pokoravanja razlikuje po mnogim elementima: pokoravanje je faktička radnja – kapitulacija je jedna vrsta sporazuma; pokoravanje znači nestanak države kao takve – kod kapitulacije toga u principu nema, država koja se predala ostaje da postoji;

Kapitulacija u principu nije isto što i ugovor o miru, pa čak nije ni isto što i klasični međunarodni ugovor. Po svojoj prirodi to je čisto vojni sporazum koji, kao takav, sadrži samo vojne odredbe - o sudbini predatih trupa, o ranjenicima, o sudbini oružja i sl. Ona ne može sadržati političke odredbe (o prenosu suvereniteta, razgraničenju, ljudskim pravima i sl.) a ako ih i sadrži, nadležni politički organi mogu ih naknadno poništiti. S druge strane, sa stanovišta međunarodnog prava, kapitulacija je valjana i ako je zaključena uprkos tome što je unutrašnje pravo odnosne države izričito zabranjuje.⁶²

Pošto se radi o sporazumu vojnih komandanata⁶³ koji, kao takvi, nisu ovlašćeni da rešavaju politička i druga nevojna pitanja, čak i opšta kapitulacija u načelu može dovesti samo do prestanka neprijateljstava, ali ne i ratnog stanja.⁶⁴ Normalno je da se naknadno zaključi ugovor o miru i njime urede sva relevantna pitanja.⁶⁵

Ako ne dođe do potpisivanja mirovnog ugovora, ratno stanje obično prestaje na neki drugi način - deklaracijom, posebnim sporazumom i sl. Iako je u principu moguće zamisliti i situaciju u kojoj bi se odnosi posle kapitulacije normalizovali spontano, „sami od sebe“, bez nekog formalnog akta, to bi bio samo redak izuzetak, neprimeren vremenu u kome živimo. Zapravo čak i tada najvažniji međusobni odnosi morali bi pre ili kasnije biti regulisani odgovarajućim ugovorima.

Zaključak

Prema izloženom, problematika kraja ratnog stanja je vrlo složena. Mnogo je faktora koji na to utiču.

Pre svega, nema jedinstvenog odgovora na to kada postoji rat, a kada je na delu nešto drugo (npr. granični ili sličan incident). Neki teoretičari pojam rata povezuju sa učešćem određenog broja boraca, sa određenim najmanjim bro-

kapitulacija može u nekim slučajevima da prethodi pokoravanju, ali ne i obrnuto; itd. Uostalom, kapitulacija može da prethodi i zaključenju primirja ili čak ugovora o miru. Naprotiv, kod pokoravanja drugog subjekta (druge države) više nema, pa nema mesta ni bilo kakvim sporazumima.

⁶² Više: Perazić Gavro: *op. cit.*, 105-106.

⁶³ Praksa i ovde poznaje određena odstupanja. Pored ostalog, kapitulaciju Japana 2.9.1945. nije potpisao vojni komandant, već su to, kao predstavnici japanske vlade zajedno učinili ministar inostranih poslova Šigemicu Mamoro (kao prvopotpisani) i Jošidiro Umetzu Esidiro, načelnik generalštaba. U ime saveznika akt o kapitulaciju potpisali su nadležni vojni komandanti.

⁶⁴ Tako npr. Crna Gora je potpisala ugovor o polaganju oružja (kapitulaciju) početkom 1916. ali je ostala u ratnom stanju do stapanja na snagu Versajskog mirovnog ugovora (potpisan 28.6.1919, stupio na snagu 10.1.1920). Vučinić Zoran: *op. cit.*, 132.

⁶⁵ Pa ipak, nije uvek tako. U prošlosti su često vojskovođe sa obe strane bile istovremeno i vladari svojih država. Predaja (kapitulacija) jednog drugome najčešće se poklapala sa mirovnim ugovorom (uslovi kapitulacije bili su ujedno uslovi sporazuma o miru).

jem stradalih i sl. Ali, realno, nema jedinstvenog kriterijuma prema kojem bi se moglo utvrditi da li u datom slučaju nesumnjivo postoji rat ili je posredi neki drugi okršaj. Poseban problem predstavlja to što je sve više građanskih ratova u koje su na ovaj ili onaj način upletene strane sile.

Kada je već teško precizirati da li odnosni sukob predstavlja rat, isto tako teško utvrditi i da li postoji ratno stanje. Ovo posebno zbog toga, što se rat odavno više ne objavljuje. Zapravo, sve su češće situacije u kojima se puca i gine, a da pri tome nijedna strana ne govori o ratu niti proglašava ratno stanje. Događa se i da se i pored svega ne prekidaju diplomatski odnosi, ne suspenduju međunarodni ugovori, ne primenjuje kategorija neprijateljskog stranca itd. Drugim rečima, premda ratno stanje realno postoji, države, vođene svojim internim procenama i rezonima odbijaju da ga proglase. A kada rat odn. ratno stanje nisu zvanično proglašeni, realno nema mnogo mesta razgovorima o njihovom okončanju.

Konačno, mada bi najprirodnije bilo da ratno stanje prestane stupanjem na snagu mirovnog ugovora, praksa poznaje i razna druga rešenja, pa i neka koja sasvim iskaču iz opštih okvira međunarodnog prava. Ovo u smislu da u nekim slučajevima prestanak oružanih neprijateljstava nadilazi svoju funkciju i pre-rasta u prestanak ratnog stanja.

Sve to sugerise da nema jedinstvenih rešenja, da se svaki pojedini slučaj mora analizirati vrlo pažljivo, u svetlu samo njemu svojstvenih osobenosti.

Literatura

- Andrassy Juraj: *Međunarodno pravo*, Zagreb 1978
- Avramov Smilja: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 2011
- Bartoš Milan: *Međunarodno javno pravo*, III knjiga, Beograd 1958
- Degan Vladimir-Đuro: *Međunarodno pravo*, Zagreb 2011
- Фердросс А.: *Международное право*, Москва 1959
- Gažević Nikola (gl. ur.): *Vojna enciklopedija*, tom 8, Beograd 1974
- Henderson Conway W.: *Understanding International Law*, Wiley-Blackwell 2010
- Игнатенко Г.В., Тиунов О.И. (отв. ред.): *Международное право*, Москва 2009
- Kreća Milenko: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 2010
- Krivokapić Boris: "Alandska ostrva – osam decenija široke autonomije", u Krivokapić Boris (ur.): *Alandska ostrva – primer uspešne autonomije*, Beograd 2001
- Krivokapić Boris: *Međunarodno pravo – koreni, razvoj perspektive*, Beograd 2006
- Krivokapić Boris: *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Beograd 2010

- Krivokapić Boris: „Jednostrani akti država kao izvor međunarodnog prava“, *Pravni život* 12/2011
- Krivokapić Boris: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 2013
- Krivokapić Boris: „Pojam rata i klasifikacija ratova“, *Megatrend revija – Megatrend Review* 3/2013
- Le Fir Luj: *Međunarodno javno pravo*, Beograd 1934
- Nis Ernest: *Poreklo međunarodnoga prava*, Beograd 1895
- Perazić Gavro: *Međunarodno ratno pravo*, Beograd 1986
- Petrović Nastas: *O ratu i ratnom pravu*, Beograd 1876
- Radojković Miloš: *Rat i međunarodno pravo*, Beograd 1947
- Rivijer Alfons: *Osnovi međunarodnoga prava*, knjiga druga, Beograd 1898
- Собакин В.К. (сост.): Современное международное право – сборник документов, Москва 1964
- Stojković Momir (prir.): *Balkanski ugovorni odnosi 1876-1996*, I tom, Beograd 1998
- Todorović Vladimir (prir.): „Ratno pravo i bezbednost“, *Međunarodni ugovori*, knjiga 3, tom I, Beograd 1999
- Vučinić Zoran: *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Beograd 2006

Izvori sa Interneta

(svi su pospednji put posećeni 14.9.2014):

- „A hundred years of war between Montenegro and Japan“, <http://www.dailyonigiri.com/2011/05/a-hundred-years-of-war-between-montenegro-and-japan/>
- Batričević Đuro: „Crnogorci u rusko-japanskom ratu“, http://montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_od_20vij_do_1_svj_rata/crnogorci_u_rusko_japanskom_ratu.htm.
- “Declaration of War by Each Country”, *Maps of the World*, <http://www.mapsofworld.com/world-war-i/war-declaration-by-each-country.html>
- „Japan i Crna Gora najavile primirje“, *B92* 16.6.2006, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=06&dd=16&nav_category=12&nav_id=201527
- „List of wars extended by diplomatic irregularity“, *Wikipedia*, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wars_extended_by_diplomatic_irregularity „Montenegro, Japan to declare truce“, http://www.upi.com/Top_News/2006/06/16/Montenegro-Japan-to-declare-truce/UPI-82871150474764/
- „Tashkent Declaration“, *Wikipedia* http://en.wikipedia.org/wiki/Tashkent_Declaration.
- „Treaty of San Francisco“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_San_Francisco#Signatories_and_ratification

Rad primljen: 22. septembar 2014.
 Odobren za štampu: 10. oktobar 2014.

Paper received: September 22nd, 2014
 Approved for publication: October 10th, 2014

Prof. Boris Krivokapic, PhD

Faculty of Law, Public Administration and Security,
Megatrend University, Belgrade

ON THE END OF WAR AND THE END OF STATE OF WAR

S u m m a r y

The paper deals with the problem of war termination and the termination of a state of war. The author first points out the difference between war (armed conflict) as a factual phenomenon and a state of war as a legal institute, and then discusses the peace treaty as a usual way for the termination of state of war between states. After that he focuses on some other ways of terminating the state of war, that appeared in practice, such as: other agreements, joint declarations, unilateral declarations, the general truce and so.

Key words: International law, war, state of war, peace treaty, armistice, truce